

FILOSOFIE POLITICĂ

MODELUL MAJORITARIST. O ANALIZĂ DIN PERSPECTIVA EFICIENȚEI SOCIALE

DORINA PĂTRUNSU
Universitatea din București

The majoritarian model. An analysis of democracy from a social efficiency standpoint. In this paper I will try to show the difficulties of the majoritarian model from the efficacy perspective. Precisely, I want to put in evidence the fact that the majoritarian rule applied to the collective decision is scanty if there are taking in account either the results we are expected from the democracy as desirable political form or the principles the democracy is supposed to implement (or assure by) the majoritarian procedure. The assumption here is that a legitimate democratic model involves not only legitimate procedures by which some collective decisions are made but also justified results meaning how effectively or successfully the decisions are made by the democratic procedure in the implementation of democratic values. In other words, how could we make a real democracy starting from a hypothetical or idealistic one?

Keywords: democracy, majoritarian democracy, efficacy, efficiency.

În cadrul analizei de față a conceptelor de democrație și democratizare, interesul teoretic va fi orientat cu precădere de conținutul normativ pe care îl au acestea. Astfel, pornind de la principiile care fac dezirabilă democrația, se caută identificarea acelor condiții care maximizează acordul între rezultatele generate de mecanismele politice existente și respectivele principii. Preocuparea în acest caz nu va fi atât stabilirea unor instanțe empirice democratice, cât mai ales identificarea condițiilor care diferențiază din punct de vedere al eficacității sociale o formă democratică¹ de alta sau a condițiilor în care anumite forme de democrație sunt mai justificate decât altele.

Atunci când ne interesează de ce o organizare politică este de preferat alteia, ceea ce trebuie să luăm în calcul sunt „rezultatele obținute în urma procedurii de luare a deciziilor, fie că procedura luată în discuție este una ipotetică, fie că este

¹ Pentru a fi evitate o serie de confuzii, care, dată fiind complexitatea temei, pot fi neobservabile, voi face încă de la început distincția dintre democrație și formă democratică (model democratic). În vreme ce conceptul de democrație trimite către o anumită organizare/stare socială și politică în care o serie de valori și principii (denumite și ele democratice) sunt puse în practică, conceptul de formă democratică se referă la mecanismul de selectare a deciziilor colective, mecanism care operează, bineînțeles, numai în acel cadru în care este instaurată, cel puțin din punct de vedere formal, democrația.

una reală². Astfel, dacă vrem să obținem o evaluare a diverselor forme democratice posibile, elementele-busolă vor fi, relativ la fiecare formă, rezultatele pe care le furnizează mecanismul său specific de selectare a deciziilor colective³. Forma democratică pe care îmi propun să o abordez prin prisma acestui tip de investigație este cea majoritaristă ca formă, considerată eficientă, de selectare a deciziilor publice.

Voi încerca să arăt dificultățile pe care le întâmpină forma majoritaristă din punct de vedere al eficacității sociale. Mai precis, vreau să pun în evidență faptul că, prin aplicarea regulii majorității în luarea de decizii colective, implementarea principiilor în virtutea cărora democrația este o formă politică dezirabilă (din punctul de vedere al rezultatelor pe care le așteptăm de la aceasta) se dovedește a fi deficitară.

Așadar, două vor fi etapele de analiză ce vor fi parcurse:

1. stabilirea genului de rezultate la care conduce aplicarea procedurii majoritare;
2. estimarea „distanțelor de realizare” dintre modelul democratic pus în practică și principiile care l-au legitimat sau altfel spus punerea în evidență a dilemelor pe care le antamează acest model și totodată dificultățile justificării rolului instituțiilor politice, în confruntarea dintre ceea ce se selectează și modul în care sunt evaluate acele selecții de către indivizi.

Ar putea părea probabil nefiresc să vorbești de problemele de democratizare pe care le întâmpină un anumit model democratic (în cazul de față, cel majoritar), dar este de presupus că această impresie dispare odată cu următoarea precizare. Un model este *democratic* în sensul formal, adică acela de a mijloci ajungerea la o decizie într-un context în care cerințele formale ale democrației sunt îndeplinite (este vorba de pluripartitism, alegeri libere, existența societății civile etc.). Dacă însă cele ce sunt avute în vedere sunt nu doar mijloacele prin care se ajunge la luarea unei decizii colective, ci și succesul pe care îl are respectiva decizie colectivă în implementarea valorilor democratice, incongruențele dintre *mijloace* și *rezultate* stau în mod natural sub numele de *probleme de democratizare*. Ele mai pot fi numite și problema formelor democratice fără fond. Ca să folosim o paralelă, e ca și cum ai spune că operând sub auspiciile civilizației, poți ajunge la consecințe opuse valorilor civilizației. O problemă a democratizării, în înțelesul de față, este aceea a obținerii unei democrații reale într-o societate în care sunt instituite elementele formale ale democrației. Cu alte cuvinte, întrebarea care ne stă în față este cum trecem de la democrația pur formală la una de conținut; cum se poate face o democrație reală plecând de la una ipotetică sau ideală.

² Brian Barry și Russell Hardin, *Rational Man and Irrational Society? An Introduction and Sourcebook*, California Sage Publication Inc., Beverly Hills, 1982, p. 376.

³ În general, literatura de specialitate teoretizează cel puțin două sensuri ale deciziei colective. Unul potrivit căruia „decizia colectivă are ca subiect societatea” și altul, pe care îl voi utiliza în lucrarea de față, potrivit căruia o „decizie este colectivă sau socială deoarece este luată de societate sau colectivitate” prin intermediul unor reguli care agregă preferințele indivizilor din colectivitatea respectivă. A se vedea Barry și Hardin, *op. cit.*, p. 376.

DE CE MODELUL MAJORITARIST? ARGUMENTE PRO ȘI CONTRA

Un deziderat important al democrației este asigurarea unui cadru instituțional în care să își găsească loc diverse interese și valori. Această idee a reconcilierii intereselor individuale divergente și a pluralității valorice, idee la care ar fi de adăugat cea a universalizării drepturilor individuale, își are rădăcini filosofice adânci. Izvorul îl constituie idealul realizării unui spațiu social a cărui gestionare să fie orientată de niște principii care, pentru a nu fi relativizate, nu trebuie să derive din moravurile, mentalitățile sau practicile existente la un moment dat în respectivul spațiu. Aceste principii trebuie să-și aibă temeiul într-o analiză deductivă, impersonală. Este de așteptat că numai o astfel de analiză va evidenția cum ar fi posibilă o reconciliere a intereselor individuale divergente la nivel social.

Dar, atât funcționalitatea, cât și posibilitatea reală de manifestare a respectivei pluralități sau diversități, chiar dacă prin apel la principii, depind în ultimă instanță de mentalitățile, concepțiile și moravurile existente. Diversitatea la nivelul preferințelor și mentalităților a condus la adoptarea democratizării, însă, într-o ordine a funcționalității practice, tot aceasta îi generează și dificultățile. Astfel că dezideratul reconcilierii unor interese divergente generează nu doar noi straturi semantice sau adâncimi conceptului de democratizare, ci privind din perspectiva practicii democratice, aceasta reprezintă însuși testul oricărei democrații.

Mergând pe această linie, dacă ar fi să păstrăm asumția diversității indivizilor la nivel de preferințe și idei, atunci democratizarea ar reprezenta acel mijloc prin care pot fi instrumentate antagonisme conceptuale și conflicte sociale fără ca diversitatea să fie dizolvată în vreun fel. Fie că ne situăm la nivel de argumente, fie că vorbim de design-uri instituționale, apelul la democrație derivă din necesitatea de a discuta și a decide în chestiuni în care indivizii, deși nu se înțeleg sau nu gândesc în același fel, sunt egal îndreptățiți în a-și spune punctul de vedere, a convinge, a argumenta, a negocia sau a supralicita pentru a obține ceea ce preferă sau ceea ce propun.

Potrivit teoriilor tradiționale ale democratizării, acest tip de îndreptățire care presupune nu numai egalitate la masa de discuție, ci și libertate poate fi satisfăcut numai prin intermediul regulii majorității. Apelând la regula majorității, spun susținătorii acesteia, „pot fi făcute alegeri multiple și separate astfel încât rezultatele – alegerile tuturor agregate laolaltă – să nu fie toate reciproc exclusive”⁴. Aceasta este formula, se spune, prin care interese individuale diferite sunt satisfăcute împreună (deși nu simultan!) fără să se ajungă la inconsistență.

Teoria imposibilității agregării preferințelor în vederea unei satisfaceri unanime, pusă în evidență de Arrow, atrage atenția asupra dificultăților de satisfacere a

⁴ A se vedea Barry și Hardin, *op. cit.*, p. 341.

condițiilor care ar face posibilă respectiva satisfacere. Însă faptul că acele condiții nu pot fi satisfăcute în întregime sau simultan nu înseamnă că nu pot fi satisfăcute parțial. Astfel, dat fiind că nicio regulă de decizie nu poate satisface simultan toate condițiile de bunăstare evidențiate de Arrow⁵, un obiectiv rezonabil ar fi argumentarea în favoarea acelor reguli care eșuează mai puțin⁶, care cunosc cele mai neînsemnate deficiențe. În această categorie de *eșuantă minoră* ar putea fi încadrată și regula majorității. Potrivit lui May⁷, dacă sunt asumate o serie de circumstanțe⁸, regula majorității satisface condiția independenței față de alternativele nerelevante (una din condițiile lui Arrow), cât și alte patru condiții necesare și suficiente, introduse de May⁹. Așadar, regula majorității poate satisface o funcție socială destul de asemănătoare „funcției de bunăstare socială”¹⁰ propusă de Arrow și, ca atare, sunt motive pentru a considera că există îndreptățirea necesară pentru a folosi regula majorității ca regulă de decizie colectivă.

Cele patru condiții necesare și suficiente, propuse de May și pe care le îndeplinește regula majorității, sunt: a determinării (*decisiveness*), a anonimității (*anonymity*), a neutralității (*neutrality*) și a reacției pozitive (*positive responsiveness*). Prima condiție asigură adoptarea unei decizii sau a unui câștigător – o unică decizie

⁵ Potrivit lui Arrow, condițiile ce trebuie avute în vedere în vederea satisfacerii unei funcții de bunăstare socială sunt următoarele: 1) domeniul să fie universal (funcția trebuie să ia în calcul toate preferințele imaginabile); 2) asocierea pozitivă a valorilor individuale; 3) independența alternativelor nerelevante; 4) suveranitatea indivizilor; 5) absența impunerii dictatoriale. Astfel, putem vorbi de o satisfacere a acestei funcții numai dacă: (1) dat fiind că orice individ are un set de preferințe dispuse într-o anumită ierarhie *individuală*, ierarhia *colectivă* a preferințelor, adică ierarhia setului rezultat de preferințe trebuie să exprime o *agregare a tuturor ierarhiilor individuale* de preferințe; (2) apariția unei ierarhii colective nu trebuie să se răsfrângă negativ sau constrângător asupra ierarhiilor individuale; (3) ierarhia colectivă nu trebuie să conțină elemente suplimentare față de cele existente în ierarhiile individuale din care a derivat (Kenneth Arrow, *Social Choice and Justice*, Basil Blackwell, 1984, pp. 51–52).

⁶ Potrivit lui Luce și Raiffa, regula majorității în raport cu regula de satisfacere unanimă face parte din categoria acelor reguli care „par să eșueze cu consecințe mai bune decât altele” (R. Duncan Luce și Howard Raiffa, *Games and Decisions. Introduction and Critical Survey*, Dover Publications, Inc., New York, 1985, p. 357).

⁷ Demonstrația pe care o face May, legat de cele spuse, se găsește în Barry și Hardin, *op. cit.*, pp. 299–303.

⁸ Una dintre circumstanțe ar fi operarea cu o singură pereche de alternative. Această circumstanță ar satisface condiția de independență față de alternativele nerelevante, dat fiind că alegerea socială confruntată cu o pereche de alternative va depinde doar de profilul preferinței în raport cu acea pereche de alternative și deci orice caracterizare ulterioară a regulii va fi bazată pe acea comparație între perechile respective. A se vedea Luce și Raiffa (*op. cit.*, pp. 357–359).

⁹ A se consulta pentru detalierea acestor condiții Luce și Raiffa (*op. cit.*, p. 357) și Barry și Hardin (*op. cit.*, p. 297). Potrivit acestora din urmă, regula juraților – un verdict trebuie să fie unanim pentru a condamna sau achita – violează această condiție dacă se stipulează că unui jurat îi este indiferent dacă nu se ajunge la o decizie unică și se ajunge la una duală (*split decision*).

¹⁰ Această funcție, potrivit lui Arrow, este satisfăcută în măsura în care este asigurată o corespondență de tip pozitiv între preferințele indivizilor dintr-un grup și satisfacerea acestora în urma unei decizii luate de grup.

pentru fiecare pereche de alternative. A doua condiție asigură independența deciziei de identitatea indivizilor implicați în grupul decizional. A treia condiție presupune ca în luarea unei decizii să nu fie identificate doar două alternative. Ultima condiție are forma următoare: dacă pentru un profil dat regula specifică că y nu este preferat lui x (i.e. x este preferat lui y , xPy , sau x și y sunt alternative indiferente, xIy) și dacă un singur individ își schimbă preferința în favoarea lui x în timp ce toți ceilalți rămân la alegerea inițială, atunci regula va cere ca societatea să prefere pe x lui y pentru noul profil. Această condiție spune, de fapt, că în cazul unei egalități, decizia depinde de schimbarea unui singur vot. May arată că aceste condiții sunt independente una în raport cu cealaltă: chiar dacă una dintre ele nu este satisfăcută, aceasta nu înseamnă că o regulă de decizie nu le poate satisface pe celelalte, în așa fel încât acea funcție de eficacitate socială să fie operațională.

Regula majorității, ca regulă de decizie colectivă, a creat o corespondență între condițiile în care este stabilită o preferință prioritară (preferința majoritară este cea care obține voturi mai multe, deci, va trebui să fie conținută în decizie) și modalitățile în care aceste preferințe devin vizibile public (poziții în mecanismele decizionale care să stabilească efectiv acel conținut). Astfel, consideră Luce și Raiffa, un aspect important al votării în orice teorie democratică este cel al reprezentării proporționale: procentul câștigător de voturi al alegerilor va reflecta un procent similar la nivelul pozițiilor sau locurilor în parlament¹¹, majoritatea având o poziție majoritară în luarea deciziei. Însă date fiind acele caracteristici sau condiții pe care le satisface regula majorității, majoritatea nu va fi situată, după luarea deciziei, superior (raportat la preferințele sau alternativele votate) în raport cu minoritatea. Altfel spus, poziția în luarea deciziei, deși majoritară, va fi constrânsă de acele caracteristici impersonale – condițiile necesare și suficiente – și ca atare, chiar dacă nu va acoperi toate preferințele individuale, va reuși, totuși, într-o mare măsură, să nu discrimineze pe nimeni în mod intenționat sau arbitrar.

Această perspectivă asupra regulii majorității pare să fie în acord cu cel puțin unul dintre criteriile de eficacitate: procesul decizional, pentru a fi eficient, trebuie să iasă de sub tutela regulii unanimității. Renunțarea la criteriul de unanimitate aduce cu sine două consecințe. Pe de o parte, este plauzibil să se susțină existența unei rezonabilități în adoptarea criteriilor de decizie, rezonabilitate care presupune adoptarea unei strategii prin compromis – decizia politică pentru a fi eficientă nu va mai beneficia de un acord unanim, ci de unul majoritar, datorat limitărilor epistemice și de procesare a tuturor preferințelor. Adoptarea unui criteriu mai slab –

¹¹ A se vedea Luce și Raiffa, *op. cit.*, p. 362. Aceasta ar fi o regulă prin care condițiile specificate de May sunt satisfăcute: procedura nu depinde de o identificare anterioară a partidelor – tratament egal al partidelor –, iar reprezentarea de către partid este independentă de felul în care sunt date celelalte voturi de către restul partidelor (distribuția nerelevantă a voturilor) – cu alte cuvinte, puterea legislativă a partidului depinde doar de puterea voturilor pe baza cărora a acces la funcția legislativă într-o postură dominantă. Ultima condiție, observă autorii, este una destul de controversată, punctul de dezbateră fiind posibilitatea formării coalițiilor, precum și stabilitatea acestora în parlament.

criteriul majorității – nu ar distruge dezideratele democratice și ar satisface, într-o ordine pragmatică, criteriile de eficiență la nivel decizional (ar fi reduse costurile luării deciziilor și ar genera rezultate acceptabile). Pe de altă parte, participarea unanimă la decizia colectivă va fi înlocuită de participarea reprezentanților unei majorități, ei fiind aleși pe baza rezultatului votării ca fiind cei mai capabili să dezbată și să apere interesele celor care îi delegă.

Tendința indivizilor de a-și maximiza utilitatea, cât și considerentele menționate mai sus îi conduc pe aceștia la valorizarea pozitivă a obținerii unei înțelegeri prin compromis, iar soluția pentru aceasta are drept coordonate regula majorității și regula reprezentării. Este de notat faptul că cele două sunt legate ca doi pași succesivi în vederea unui aceluiași scop – obținerea acelor decizii colective care constituie expresie maximă a intereselor membrilor societății. Legătura devine vizibilă dacă privim criteriul majorității drept un criteriu care selectează pe aceia care se presupune că vor reprezenta la masa de negocieri diferite curente de interese prezente în spațiul social în funcție de ponderea pe care o au.

Acceptarea deciziei majoritare va face ca individul să nu-și mai poată atinge interesele în mod integral, dar va face posibilă atingerea unora dintre ele, în speță interesele rezonabile. Conceptul de *interese rezonabile* dă sens noțiunii de satisfacere a intereselor individuale: satisfacerea intereselor poate avea loc numai în cadrul unui interacțiuni, fie că avem în vedere un conflict de interese, fie că acea interacțiune este de tip cooperare, o identitate de interese. Deciziile politice stabilite prin vot majoritar nu conduc neapărat către o maximizare a intereselor sau a beneficiilor, însă unul dintre marile avantaje presupuse ale acestei strategii este că face foarte puțin probabil un faliment sau eșec total, adică împiedică o maximizare a pierderilor¹². Cu alte cuvinte, demersul democratic majoritarist în vederea stabilirii de bunuri colective (legi și alte servicii publice) nu conduce către o maximizare unilaterală a utilității individuale, însă raționalizează alegerile în sensul scăderii (diminuării) riscului atingerii unui minim de beneficii, asigurând certitudinea unei minime siguranțe¹³.

¹² Costurile cresc dacă este război, spune Hayek, și scad dacă se numără voturile (A. Friedrich Hayek, *Constituția libertății*, Institutul European, București, 1998, p. 129).

¹³ Dacă este să facem apel la teoria jocurilor, atât jocul care presupune „coordonarea” cât și „bătălia sexelor” sunt relevante. Voi lua în discuție primul joc, care prezintă cazul a doi indivizi care au ca scop trecerea pe un pod. Dacă scopul lor principal este doar de a trece podul, atunci soluția jocului presupune două variante optime, în care fiecare obține ce vrea, indiferent cine va fi cel care trece primul – scopul este să treacă peste pod și să nu fie împiedicat de celălalt. Jocul se poate complica, de exemplu, prin adăugarea a unei preferințe sau a unui scop suplimentar: fiecare dintre cei doi va avea ca interes să fie primul care trece podul. În acest caz, jocul are numai o soluție optimă: câștigă cel care va trece primul (scop dictat de orgoliu sau de timp). Însă, dacă raportăm dezavantajul celui alt la posibilitatea unei coliziuni sau la cea de a fi împiedicat, a trece după ce a trecut celălalt mai întâi nu reprezintă un dezavantaj major sau o pierdere. Este un dezavantaj, dar raportat la scopul principal – cel de a trece podul – faptul că treci *al doilea* nu constituie o pierdere prea mare.

Până la urmă, avem de-a face cu un argument de eficiență: nu e important prețul plătit, oricât ar fi el de mare, dacă acel câștig obținut este și mai mare. În cazul de față, prețul plătit este cel de a te subordona unor alegeri colective decise majoritar, iar câștigul este acela de a-ți putea urmări interesele într-un spațiu în care gradul de incertitudine este mult diminuat. Bineînțeles, comparația este făcută în raport cu acea situație în care, deși individul nu face niciun compromis legat de interesele celorlalți, nealiniindu-se la decizii colective, este nevoit să trăiască într-o societate (dacă o mai putem numi așa) în care comportamentul celorlalți îi este imprevizibil și, ca atare, se găsește în imposibilitatea de a-și proiecta acțiunile care să-i asigure satisfacerea propriilor interese¹⁴.

În aceste condiții, votul pe care indivizii îl dau cu ocazia luării unei decizii colective prin regula majorității nu se materializează, în cazul fiecăruia, în rezultatul final, într-un mod integral. De multe ori, pentru a se forma o majoritate, cel ce votează o decizie poartă un proces de negocieri, ocazie cu care se fac compromisuri. Astfel, chiar dacă ești unul dintre cei care la o anumită votare se află în tabăra majoritară, rezultatul votului reprezintă de multe ori un compromis pe care îl faci în raport cu ceea ce ți-ar satisface pe de-a-ntregul interesul urmărit. În plus, potrivit susținătorilor regulii majoritare, dacă este să privim dincolo de rezultatul pe care îl are luarea unei decizii sau alta, practica luării de decizii pe baza expresiei preponderente (majoritare) asigură indivizilor maximul la care se pot aștepta. În lipsa unei astfel de proceduri, ei ar pierde cu mult mai mult dacă este să fie făcută o apreciere globală¹⁵:

- prin adoptarea regulii majorității se adoptă o regulă de decizie obiectivă în sensul că nici una dintre opțiunile puse în joc și, ca atare, niciunul dintre interesele pe care acestea le-ar sprijini, nu este *a priori* favorizat(ă);
- legea sau bunul public rezultate în urma votului vor putea fi „consumate” în aceeași măsură de toți;
- costul suportat prin respectarea deciziei luate va fi același pentru toți, deși jocul social reglementat de acea decizie nu aduce tuturor participanților beneficii egale¹⁶.

¹⁴ Hayek dezvoltă în acest sens conceptele de cunoaștere distribuită și de regulă abstractă (*The Use of Knowledge in Society*, 1945, <http://www.econlib.org/library/Essays/hyKw1.html>).

¹⁵ A se vedea Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, Harper, New York, 1997. Dacă individul nu ar accepta această metodă și, ca atare, nu ar vota, neparticipând la ceea ce se întâmplă în spațiul său social, atunci ceilalți ar lua hotărâri pentru el, fiind mult mai probabil ca situația sa să fie mai rea decât este. Indivizii, spune Downs, pot obține reale beneficii prin participare la vot, argumentul adus fiind că „dacă nimeni nu ar vota, atunci democrația însăși ar eșua și situația tuturor s-ar înrăutăți”.

¹⁶ Simpla adoptare a legii sau a regulii, potrivit lui Buchanan, atrage după sine o schemă specifică de divizare a costului; legea sau regula se aplică, în mod general, tuturor cetățenilor. Fiecare persoană este supusă unui „impozit de libertate”, care nu trebuie și, în mod normal, nici nu este evaluat uniform de toate persoanele, chiar dacă valorile ar trebui reduse la bani sau mărfuri (James M. Buchanan, *Limitele libertății. Între anarhie și Leviathan*, Institutul European, Iași, 1997, p. 162).

Un argument interesant în favoarea considerării regulii majorității drept criteriul decizional optim este oferit de Brian Barry¹⁷. Potrivit acestuia, luarea de decizii prin intermediul regulii majorității este în interesul oricărui individ, chiar dacă acesta nu se află în acele majorități care votează sau iau decizii colective. Valoarea pe care o atribuie fiecare individ regulii majorității, spune Barry, se sprijină pe următoarele caracteristici ale acestei proceduri:

1. cu ocazia fiecărei chestiuni în dezbatere (asupra căreia trebuie să se decidă), dacă este să se ia în calcul distanța față de media de satisfacere, fiecare dintre cei aflați în majoritate va obține o satisfacție egală cu insatisfacția pe care o resimte fiecare dintre cei aflați în minoritate (șansele fiecărei persoane sunt aceleași raportat la orice fel chestiune).

2. în cazul dezbaterii unei alternative, pentru oricare dintre participanții la vot probabilitatea de a se afla în tabăra majoritară este egală cu procentul pe care acea majoritate se va dovedi că îl ocupă în urma votului (în raport cu o chestiune oarecare, fiecare persoană dispune de șanse egale de a fi într-o majoritate ca oricare alt individ care se raportează la chestiunea respectivă).

Însă regula majorității se bucură de aceste caracteristici numai dacă au loc anumite circumstanțe, dacă sunt îndeplinite anumite condiții. Cea mai importantă dintre ele este aceea ca indivizii să aibă un comportament ghidat de ceea ce s-ar putea numi principiul rațiunii insuficiente sau, în termeni rawlsieni, dacă aceștia se comportă ca și cum ar fi situați în spatele unui „văl al ignoranței”. Potrivit unei astfel de constrângeri epistemice, niciunul dintre participanții la vot nu poate estima dacă succesele sale – adică, situarea în majorități – vor fi mai numeroase sau mai slabe decât cele ale unei persoane mediane – cea ale cărei apartenențe la minorități sunt egale cu apartenențele sale la majorități.

Nu mai puțin important, deși poate exista în cazul fiecărui individ un interes (ghidat de prudență) în direcția justificării unor decizii colective prin apel la votul majorității, în realitate pentru fiecare individ confruntat cu situații de alegere rațională – maximizarea utilității proprii –, rămâne o problemă respectarea deciziei respective, chiar dacă „are acoperire” majoritară, impersonală. În termenii logicii acțiunii colective, situațiile problematice sunt cele în care, deși există un interes individual pentru decizii colective, care ar satisface deziderate ale eficacității interacțiunilor individuale, există totodată un interes în a nu respecta decizia respectivă, dacă se întrezărește posibilitatea unui câștig mai mare din nerespectare. O întrebare ar fi dacă regula majorității generează la nivelul unei comunități sociale un cadru de joc în care să aibă loc, mai curând, respectarea deciziilor colective decât invers.

În plus, dacă luarea deciziei se face în baza unei reguli a majorității și deciziile se adoptă prin rezultate doar alegerile celor care participă majoritar, va trebui în baza

¹⁷ Articolul lui Barry a apărut în 1979. Varianta folosită este cea din antologia editată de Barry și Hardin (*op. cit.*, pp. 325–340).

principiului nondiscriminării pe care îl presupune un context decizional democratic să nu fie exclusă minoritatea (cei care nu participă sau care nu participă eficient) din conținutul acelei decizii (rezultat)¹⁸ sau să i se poată da posibilitatea să riposteze. Regula majorității ar trebui să fie însoțită de o contraregulă – cea a minorității, prin care să poată fi blocată o acțiune ce intră în contradicție cu deziderate democratice.

Efectele aplicării unei reguli sau, altfel spus, rezultatele în planul real, la nivelul acțiunii și interacțiunii individuale pot confirma funcționalitatea și, ca atare, utilitatea acestei reguli. Luând în evidență rezultate ale regulii majorității, constatăm că acestea nu numai că nu coincid întotdeauna cu ceea ce presupune o democrație, dar de cele mai multe ori intră în contradicție cu aceasta.

LIMITE ALE MODELULUI MAJORITARIST

Potrivit lui Buchanan și Tullock¹⁹, deciziile colective pentru a genera eficacitate socială trebuie să maximizeze cooperarea între indivizi, sau altfel spus, trebuie să asigure o „interdependență socială”, care să poată fi evaluată pozitiv de indivizii aflați în aceasta. Costurile interdependenței sociale sunt date de costurile de luare a deciziilor colective – timpul și efortul necesare participării la activități organizate colectiv –, pe de o parte, și de costurile pe care acțiunile unor indivizi le pot impune celorlalți – costuri externe sau externalități –, pe de altă parte. Costurile de interdependență vor fi mult diminuate dacă aceste costuri – de luare a deciziilor și cele externe – vor fi diminuate.

Dacă ar fi să ne înscriem pe grila proces decizional – rezultate ale acestuia, pentru a verifica gradul de eficacitate socială a regulii majorității ar trebui să vedem în ce relație se află aceasta cu „costurile interdependenței sociale”. Regula majorității ar putea reprezenta un avantaj din perspectiva economisirii unor costuri de procesare și deci un mijloc care să eficientizeze procesul de selectare a deciziilor. Însă implicația ultimă nu are consecințe pozitive în ceea ce privește eficacitatea socială: a delibera mai puțin (ca timp), dat fiind un număr mai mic la deliberare (o majoritate), nu înseamnă a delibera mai bine. În plus, date fiind caracteristicile procesului de selectare a deciziilor colective, luarea deciziilor ca atare nu va depinde de reprezentarea și traducerea voturilor indivizilor în decizii colective, ci de negocierea unor acorduri în legătură cu utilizarea respectivelor voturi. Negocierea acestor acorduri face selecția deciziei colective costisitoare. În plus, rezultatele acestor negocieri fac anumite grupuri mai puternice decât altele:

¹⁸ Potrivit lui Arthur Lewis, a exclude grupurile învinse de la luarea deciziilor înseamnă să fii în incompatibilitate cu sensul primar al democrației, și anume, șansa tuturor de a participa la luarea deciziei dacă această decizie îi afectează (apud Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, Polirom, Iași, 2000, p. 49).

¹⁹ James M. Buchanan și Gordon Tullock, *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy* (1962), <http://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCV3c1.html>.

această putere conduce la influențarea redistribuirii unor „externalități” – unii care vor plăti pentru bunuri și servicii publice și care nu vor obține mai nimic (sau vor obține mai puțin raportat la cât au plătit), iar alții care vor plăti mai puțin sau nu vor plăti deloc vor obține la fel ca și ceilalți sau mai mult. Acest aspect redistributiv al democrației pare să submineze democrația însăși. În condițiile acestea, cadrul instituțional își pierde buna funcționalitate, devenind unul de coerciție și manipulare a indivizilor, în care sfera de intervenție a statului se lărgeste prin diverse reglementări ad-hoc în urma negocierilor cu diversele grupuri de interese. Astfel, în cazul luării deciziilor prin intermediul regulii majorității, rezultă minorități care sunt constrânse să consume bunuri la care nu au participat, pe care nu le pot împiedica să apară și de pe urma cărora, în contrapondere, nu pot obține compensații²⁰.

Situațiile inegale ale indivizilor sunt consecința unor mecanisme decizionale democratice care fac posibile acțiunile unor grupuri de interese²¹. Aceste grupuri tind și, de cele mai multe ori, reușesc să acapareze preferința politică și să o folosească în scopuri proprii, divergente în raport cu cele generale, ale electoratului. Această procedură, la limita extremă, date fiind caracteristicile sale, nu satisface nici măcar opinia majorității, ci diversele interese ale unui conglomerat de grupuri de presiune. Acest fapt este nociv din două motive. Pe de o parte, are loc o subminare a interesului global, al societății în ansamblu, prin influențarea factorilor de decizie spre o deturnare a funcției pe care aceștia sunt chemați să o realizeze. Pe de altă parte, este periclitat interesul individului, dat fiind că acesta este obligat în felul acesta să se afilieze la unul dintre aceste grupuri de interese potrivit principiului „ceva e mai mult decât nimic”, chiar dacă acel ceva nu face parte din nucleul dezideratelor sale.

Posibilitatea acaparării instituțiilor politice de către grupurile de interese reprezintă o consecință neintenționată a utilizării procedurilor de decizie prin apel la regula majorității, fapt pe cât de regretabil, pe atât de dificil de schimbat²².

²⁰ Aceste „costuri externe” sunt, spun Buchanan și Tullock, inerente oricărui proces decizional care selectează decizii colective altfel decât sub regula unanimității (*op. cit.*, §3.7.8).

²¹ O discuție interesantă pe tema captării de către grupurile de interese a democrației viabile o face Mancur Olson. Olson arată nocivitatea existenței și operării grupurilor de interese, susținând că ele devin adevărate „coaliții de distribuție”, care vor „reduce eficiența economică și venitul global al societăților în care operează și accentuează separatismul în viața politică”, iar „înmulțirea acestor coaliții de distribuție va duce la creșterea complexității reglementărilor, a rolului guvernului și a complexității înțelegerilor, modificând direcția evoluției sociale” (*The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Cambridge, 1990 [1965], pp. 74, 104).

²² S-ar putea obiecta că riscul apariției grupurilor de interese nu este doar un risc al democrației, ci că este un risc al instituțiilor politice în general. Nu vrem să spunem că nu există acest risc și în celelalte cazuri, însă dacă acele instituții politice sunt altfel decât democratice, de exemplu, dacă aparțin unei dictaturi, faptul că se nasc grupuri de interese nu este așa de interesant și nici măcar surprinzător, dictatura în sine fiind un grup de interese și, deci, și din această cauză, indezirabilă. Altfel spus, nu e nicio mirare că apar grupuri de interese într-o dictatură dacă e să ne raportăm la dezastrele pe care le aduce aceasta în general. Însă dacă acele „grupuri de interese” apar în democrație, lucrurile devin îngrijorătoare, fiindcă aici nivelul de așteptări este altul – cel puțin nu unul care să includă autoritarismul, arbitriul sau discreționarismul, forme presupuse a se afla prin definiție în conflict cu democrația.

Paradoxul, apelând la logica acțiunii colective, e că, deși nimănui nu îi convine starea de fapt, niciun individ în mod independent de celălalt nu poate să schimbe starea de fapt, la limită chiar presupunând prin absurd că și-ar asuma un cost suprem, ceea ce oricum este puțin probabil dacă indivizii sunt raționali și urmăresc o anumită finalitate practică. Relevant, prin urmare, va fi calculul cost individual – eficacitate astfel că, la un cost individual crescut, investiția personală în direcția schimbării unei stări nemulțumitoare pentru toți va fi mică și la fel și probabilitatea ca aceasta să se îmbunătățească, efectul pervers fiind o perpetuare a disfuncționalităților și totodată o situație personală mai bună dacă te abții în continuare. Rezultatul nedorit de nimeni, dar urmărit indirect de toți, va fi o inflație la nivelul corupției, fiecare eșuând, în mod neintenționat, în a investi împotriva acesteia.

Asta nu înseamnă că o societate dacă este să fie democratică nu are resurse pentru a contracara fenomenul de disfuncționalitate a acestor procese – prin manifestări colective organizate care să blocheze aceste acțiuni de acaparare a preferințelor sociale. Însă cei care urmează să plătească acest efort de contracarare sunt tot indivizii și e dificil de estimat dacă și cât sunt dispuși să investească, în obținerea aceluși rezultat la care nu au strictă exclusivitate.

Cele de mai sus trimit la concluzia că modelul democratic majoritarist se îndepărtează de ceea ce îl făcea dezirabil dat fiind că duce la apariția unor aspecte nedorite din punct de vedere al eficacității organizaționale: (1) eșecul implementării unor deziderate sau valori democratice (ineficacitate), (2) defavorizarea unor segmente sociale importante (polarizare), (3) *deturnarea și confiscarea* preferințelor individuale de către anumite grupuri de interese (ineficiență).

Democratizarea, în consecință, rămâne problematică, într-o ordine a legitimității, dar și a eficacității sociale, atâta timp cât va rămâne o întrebare în ce măsură regula majoritară după care se iau decizii asigură reprezentativitatea pe care o invocă; dacă poate fi contestată decizia luată; dacă cei care iau decizii colective pot fi controlați de membrii societății; dacă poată fi generată o ordine socială democratică care să fie nu doar stabilă și previzibilă, ci și eficace din punct de vedere social.

BIBLIOGRAFIE

- Kenneth Arrow, *Social Choice and Justice*, Basil Blackwell, 1984.
- Brian Barry, „Is Democracy Special?” (1979), în Brian Barry și Russell Hardin (editori), *Rational Man and Irrational Society? An Introduction and Sourcebook*, Beverly Hills, California Sage Publication Inc., 1982, pp. 325–340.
- Brian Barry și Russell Hardin, *Rational Man and Irrational Society? An Introduction and Sourcebook*, California Sage Publication Inc., Beverly Hills, 1982.
- James M. Buchanan și Gordon Tullock, *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy* (1962), <http://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCV3c1.html>.
- James M. Buchanan, *Limitele libertății. Între anarhie și Leviathan*, Institutul European, Iași, 1997.
- Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, Harper, New York, 1997.

-
- Friedrick A. Hayek, *The Use of Knowledge in Society* (1945), <http://www.econlib.org/library/Essays/hyKnw1.html>.
- Friedrich A. Hayek, *Drumul către servitute*, Humanitas, București, 1993.
- Friedrich A. Hayek, *Constituția libertății*, Institutul European, Iași, 1998.
- Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, Polirom, Iași, 2000.
- R. Duncan Luce și Howard Raiffa, *Games and Decisions. Introduction and Critical Survey*, Dover Publications, Inc., New York, 1985.
- Kenneth O. May, „A set of Independent, Necessary, and Sufficient Conditions for Simple Majority Decision”, în Brian Barry și Russell Hardin (editori), *Rational Man and Irrational Society? An Introduction and Sourcebook*, Beverly Hills, California Sage Publication Inc., 1982, pp. 297–304.
- Mancur Olson, *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Cambridge, 1990 [1965].